

Исидора Г. Бјелаковић*
Филозофски факултет
Универзитет у Новом Саду

УДК 811.163.41(091)
811.163.1:090”17”
DOI: 10.19090/gff.2018.1.407-422

НАПОМЕНЕ О МОРФОЛОШКОЈ СТРУКТУРИ ДОКУМЕНАТА АРХИВА МАНАСТИРА САВИНА (18. ВЕК)**

У раду се анализира морфолошка структура докумената који се чувају у Архиву манастира Савина, а написани су у 18. веку – у манастиру или у околним областима које припадају источнохерцеговачком дијалекатском простору. Истраживање се реализује како би се применом тзв. статистичке методе описала морфолошка структура анализираних текстова, те уочило време продирања књишких (рускословенских) карактеристика. Посебна пажња посвећена је појединим регионалним цртама, карактеристичним за говоре северозападне Боке и ширег подручја источне Херцеговине.

Кључне речи: Архив манастира Савина, 18. век, морфолошка структура, српски језик.

1. УВОД

Иако су досадашња истраживања писаних језика Срба у 18. веку у великој мери поставила основну хронологију појаве и смене појединих књижевнојезичких идиома, она се пре свега везују за територију некадашње Јужне Угарске и текстове књижевноуметничког, научног и публицистичког профила (нпр. Албин, 1968; Купа, 1970; Младеновић, 1964; Херити, 1983; и др.). С друге стране, анализе језика српских текстова административног карактера 18. века, иако се не односе само на области некадашње Јужне Угарске, због своје фрагментарне природе још увек не могу да пруже потпуну слику о употреби, коегзистенцији и конкуренцији језичких идиома у њима (в. Младеновић, 1972; 1973; 1977; 1987; 1992; Стојановић, 2011а; 2011б; 2012; и др.).

* isidora.bjelakovic@gmail.com

** Овај рад представља резултат истраживања у оквиру пројекта *Историја српског језика* (178001) Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

У србистици су, дакле, још увек отворена следећа питања: (1) питање идентитета језикâ који су егзистирали у пословно-правним текстовима 18. века на ширем штокавском подручју, (2) утврђивање јаснијих хронолошких граница у погледу појаве књишких (рускословенских) наноса и губљења српскословенског.

2. ПРЕДМЕТ, КОРПУС И ЗАДАЦИ ИСТРАЖИВАЊА

2.1. Узимајући све наведено у обзир, фокус овог истраживања постављен је на анализу морфолошке структуре језика докумената пословно-правног карактера из 18. века, чуваних у Архиву манастира Савина.¹ Током анализе примењена је тзв. метода упитника,² у извесном смислу модификована, будући да добијени резултати нису статистички обрађени. Поред тога, регистровано стање упоређено је са језиком писама владике Данила (према Младеновић, 1973).³

Будући да су говори северозападне Боке (где се и налази ман. Савина) на крајњем југоистоку источнохерцеговачког дијалекатског простора, посебна пажња посвећена је и појединим регионалним цртама, карактеристичним за савремене говоре како овог региона тако и ширег подручја источне Херцеговине (према Пецо, 1964; Вујадиновић, 2007). Из тог разлога анализирани су само они документи који су писани у манастиру или у околини, а који припадају источнохерцеговачком дијалекту.

¹ Више о фонолошким особеностима језика истих докумената в. у Бјелаковић, 2018.

² Статистичка метода (или метода упитника) подразумева регистровање и анализу односа дистинктивних језичких црта рускословенског, руског књижевног, српског народног, па и српскословенског језика у једном тексту. Наведени модел уведен је у науку 1964. г. (в. Младеновић, 1964) и временом се разрађивао у монографским описима и радовима како проф. Младеновића тако и многобројних историчара језика (в. Младеновић, 1969; Албин, 1968; Кашић, 1968; Јерковић, 1972; 1976; Херити, 1983; Суботић, 1989; Милановић, 2014; Нуорлуото, 2017; и др.). Више о овој методи в. у Суботић, 2004.

³ У питању је анализа писама владике Данила у периоду 1700–1734. (в. Младеновић, 1973: 6).

2.2. Корпус за анализу представљали су следећи текстови:⁴

У 1704, 12. 8. (Топла): Уговор о залогу земље на Ђурђевом брду Костадина, Комлена и Јова, синова кнеза Драгутина Ђурђевића (пореклом из околине Требиња), Јовану Војновићу са Савине. Писмо саставио Продан Магазиновић, пореклом из околине Требиња;

П 1709, 14. 10. (Топла): Потврда о исплаћеном дугу за баштине на Ђурђевом брду кнеза Јована;

У 1714, 1. 9. (Савина): Уговор Петка Терзића са Савине и проигумана савинског оца Гаврила. Писао кнез Продан Магазиновић;

П 1715, 20. 3. (Рисан): Потврда Михаила Јованова и Јова Шћепанова да су од капетана Петра Ђеловића из Рисна примили новац. Потврду је исписао Мато Вуков;

П 1747, 3. 6. (Нови): Потврда о позајмици новца Пијетра Фонтане од игумана савинског Арсенија Милутиновића (Нови). Потврду је саставио Пијетро Фонтана, преводилац за илирски језик;

ПИ 1749, 6. 8. (Савина): Писмо игумана ман. Савине Арсенија Милутиновића савинском и општинском заступнику Марку Мирковићу са Топле поводом обнове приморске епископије;

ПИ 1750, 10. 8. (Савина): Писмо Арсенија, игумана ман. Савине, манастирском и општинском заступнику у Млецима Марку Марковићу поводом активности приликом избора далматинског архијереја;

О 1751, 11. 1. (Савина): Опорука Ђура Станића из Савине (непознат састављач; могуће је да је тестамент диктирао Ђуро Савић јер је писана у првом лицу);

О 1757, 20. 4. (Савина): Опорука оца Луке Лучића (највероватније из Сушћепана или Савине), сабрата манастира Савина. Опоруку је исписао отац Димитрије Владојевић са Пода, а оверио ју је игуман ман. Савина Софроније Видаковић из Требесиња;

П 1763, 29. 11. (Нови): Потврда о измирењу квитанције Јова Радоњића, са Пода, кмета ман. Савине. Потврду саставио Нико Комленовић;

⁴ Називи докумената и подаци о ауторима наведени су према публикацији Г. Комара *Ђуриљски споменици 17. 18. и 19. вијека (ActaSerbica)* (2009). Анализа је спроведена на основу снимака оригинала које је г. Комар уступио за потребе пројекта *Речник српског језика XII–XVIII века* Матице српске.

П 1773, 16. 11. (Савина): Пуномоћ и потврда о боравку оца Инокентија Дабовића, сабрата ман. Савина, за пут у Угарску. Пуномоћ саставили капетани и суђе из комунитади Топла;

О 1775, 26. 1. (Савина): Објава о делегирању архимандрита Данила Рајовића и јеромонаха Никанора Богетића у Млетке ради потраживања новца за изградњу цркве. Објаву потврдили чланови братства ман. Савина. Непознат састављач;

П 1778, 2. 9. (Савина): Копија потврде прокураторима о преузимању имања која је покојни Симо Милутинов Томашевић Магазиновић тестаментарно оставио манастиру Савина. Писмо саставио Данил Рајовић, архимандрит ман. Савина;

П 1779, 6. 3. (Нови): Попис робе у дућану Мојсија Магазиновића и Јова Косанчића.

Као контролни корпус приликом анализе послужило је и 6 издатих докумената (в. Комар, 2009), такође из Архива манастира Савина, чији оригинали нису били доступни:

У 1725, 5. 3. (Топла): Уговор Драгутина и Ника Магазиновића и ман. Савине. Састављач је игуман ман. Савине Арсеније Милутинов Калуђеровић;

ПИ 1725, 21. 8. (Савина): Писмо савинског архимандрита Леонтија Рајовића Пијетру Фонтани;

О 1731, 30. 8. (Сушћепан): Опорука Горде Маринковић. Текст записао поп Никола Аврамовић из Требесиња;

П1 1747, 4. 4. (Млеци): Писмо Марка Мирковића оцу Арсенију, савинском игуману;

П2 1747, 20. 12. (Млеци): Писмо Марка Мирковића оцу Арсенију, савинском игуману;

И 1773, 14. 4. (Савина): Извештај о имовини манастира Савина јеромонаха Софронија Видаковића из Требесиња.

3. АНАЛИЗА

3.1. Именичка промена

3.1.1. *Генитив јединице именица женског рода на -а*. У анализираним документима доследно се употребљава народни наставак *-е*: нека-се зна по-овоме писму али-ти шкриту како узе иа петко терзић савине у господина

проигумна гаврила калуђера савине на-бутигу цекина 35... (У 1714, 1. 9);⁵ за године три (1714, 1. 9); о-д-руге руке двије (П 1715); ...од гн̄а аршениа игумна манастира савине ове државе (П 1747, 3. 6); три године (П 1747, 3. 6); од-наше Потребне Церкве Свете госпође (ПИ 1749); три године (ПИ 1749); ѿт-наше убоге церкве (ПИ 1750); ћуро симовъ станић савине (О 1751); од-цркве свете госпође (О 1751); код церкве (1757); код церкве свете госпође (1757); сваке године (1757); одъ-савине (П 1763); од Топле-државе новске (П 1773); по закону ст̄е Матере цркве восточне јеросалимске (П 1773); двіе бутиге (П 1778); код-ове Церкве Ст̄е Госпоже ѡ-савине (П 1778); одъ книге (О 1779) и др.⁶

3.1.2. *Датив и локатив једнине именица женског рода на -а.* Наставак -и, специфичан за српски језик, доминантан је у анализираној грађи: у-ѡвой церкви (ПИ 1749); оставлам моиѡи жени-мари и моиѡи невиести анђи (О 1751); иани-сестри за душу (О 1751); у манастиру Савѡни (1757); на служби (1757); препоручуе [...] и престѡи дѡви-маріи (1757); у дружби другога Сщ̄ѡника (О 1775); На-савини (П 1778); у бутизи (П 1778; П 1799).

Ретки примери књишког наставка -е/-ѡ (в. Ремнѡва и др., 1999: 43) бележе се, уз оне на народном, од средине 18. века. Увек је реч о именици којом се именује манастир и/или о есхатоколу (крају писма): на савине (ПИ 1750); ва купе (ПИ 1750); Дато во Ст̄ѡуспенскомъ Мона^стирѡ Савинѡ (П 1778; есхатокол).

3.1.3. *Инструментал једнине именица женског рода на -а или на -ѡ.* Посведочени примери указују на готово доследну употребу народног наставка -ом: по[д] кућомъ попа ћура (У 1714, 1. 9); с-ваидом без икаква инада (П 1747, 3. 6); тако да-ие она власница моиѡм кућомъ и землом колико и с-моиѡм душом (О 1751); с-нашомъ заклетвомъ (П 1773); и др.

Само је у једном примеру забележен књишки наставак -еју (в. Ремнѡва и др., 1999: 49). Опет је реч о лексеми сакралне тематске области: з-братіею (П 1778).

⁵ У наведеним примерима реч је о хаплографији (савине → са Савине).

⁶ Забележено стање одговара ситуацији у језику владике Данила (Младеновић, 1973: 125).

Именица женског рода на $-\phi$ у инструменталу регистрована је у анализираној грађи само у једном примеру, са књишким наставком $-ију$ (в. Ремнѐва и др., 1999: 50): c -користію (ПИ 1749).⁷

3.1.4. *Локатив једнине именица мушког и средњег рода.* У локативу једнине именица мушког и средњег рода готово се доследно употребљава народни наставак $-у$:⁸ Нека се зна п-о-вому писму... (У 1704, 12. 8); ...що се наоди на ћурћеву брду (У 1704, 12. 8); на први сетемра [...] 1714 у новому (У 1714, 1. 9; 1757); на истомъ винограду (У 1714, 1. 9); на свакоме месту (У 1714, 1. 9); у Рисну (П 1715); у монастиру (ПИ 1750); у монастиру Саввіни (1757); по начину (1757); у-овоме нашему Манастиру (П 1773); у моћиру (О 1775); у-монастиру (П 1778); у либру (П 1778).

Посведочен је само један пример са књишким наставком (в. Ремнѐва и др., 1999: 48). Реч је, такође, о есхатоколу: Дато во Стоуспенскомъ Мона^стирѣ Савинѣ (П 1778).

3.1.5. *Номинатив и акузатив множине именица женског рода на -а.* Анализирана грађа указује на доследну употребу народног наставка $-е$: узе у мое руке ја исти петко терзић (У 1714, 1. 9); що сте у-ваше руке примили (ПИ 1749); ... да-су доне и мадоне ѿ-свега мога сиромаштва (О 1751) и др.⁹

3.1.6. *Генитив множине именица сва три рода.* У највећем броју примера употребљава се народни наставак $-а$, што одговара стању у савременим говорима источне Херцеговине (в. Пецо, 1964: 118, 120, 124): а пак узе сувише свр овие цекина (У 1714, 1. 9); примихъ ја [...] дуката биелие 20 ... (П 1715); три године дана (П 1747); под облег моие добара (1747); Цекина Петнаестъ (ПИ 1749); ...дазаиного Познати не-хоћемо и отъ иніехъ монастира точию однашого монастира (ПИ 1750); више од година 30 (1757); како-е примиоѿ у-частниѿ отаца (П 1763).¹⁰

⁷ Слична ситуација регистрована је и у језику владике Данила (Младеновић, 1973: 126).

⁸ Слична је ситуација и у језику владике Данила (Младеновић, 1973: 126).

⁹ На овакву употребу указују и примери посведочени у језику писама владике Данила (Младеновић, 1973: 127).

¹⁰ У језику владике Данила ови наставци нису регистровани. Употребљавају се само $-ах$, $-их$, $-\phi$, $-ов$ (Младеновић, 1973: 128).

У двама примерима регистрован је наставак *-ax*: и удржати такве праведне узроке нашихъ сѣ̆никахъ (О 1775); мирно владанѣ земаляхъ (О 1775).¹¹

Као што и претходни примери показују, финалне консонантске групе основе доследно се разбијају: Знаме да-имате [...] нашихъ Посала (ПИ 1749); од-истие банада (П 1763).

3.1.7. *Акузатив множине именица мушког рода*. У акузативу множине именица мушког рода забележена је доследна употреба народног наставка *-e*: донесите-ми собомъ динаре (ПИ 1749); и удржати такве праведне узроке (О 1775); обћено за више речене после (О 1775); и др.

3.1.8. *Датив, инструментал и локатив множине именица*. Иако је у грађи забележен релативно ограничен број потврда именица у овим падежима, уочава се следећа ситуација:

а. Док се у дативу множине именица старе *-a* промене региструје употреба наставка *-am* (истина-е да-сте Писали Свѣтлому гнѹ Капетанѣ Вуковою инеговиѣмъ Сућамъ, нашихъ Колегамъ... – ПИ 1749),¹² дотле се у инструменталу множине уочавају наставци *-ama* (под скалама – П 1778) и *-ами* – уз именицу сакралне тематике и/или крај писма: со-братјами (ПИ 1749; 1750; есхатокол, потпис); з-братјами (П 1778).¹³

б. У дативу, инструменталу и локативу множине именица мушког рода регистрована је доследна употреба наставка *-има*: у-млецима (ПИ 1749); с-ониѣмъ начинима (ПИ 1749); са-свиѣмъ госпоцкѣмъ законима (П 1778); с-ниовѣмъ рафима (П 1778); ...да-му-се На-сваку Годину, На-пресвѣтои Служби Божјѣи, Сарандарима Поминають, имена, која-се именујут у-овому писму (П 1778); у комадима (П 1779).¹⁴

¹¹ У језику владике Данила овај је наставак регистрован у далеко већем броју случајева (Младеновић, 1973: 128–129).

¹² Овај се наставак, поред општераспрострањеног *-ama*, у дативу множине у савременим говорима источне Херцеговине најчешће региструје код Муслимана (Пецо, 1964).

¹³ У контролном корпусу забележена је, такође, форма на *-ами*: *с нашихъ рукама* (У 1725).

¹⁴ Контролни корпус бележи и пример именица у дативу множине: *дужни оцима и калођерима* (У 1725). У савременим говорима источне Херцеговине и у Каменарима ово је, такође, најчешћи наставак (Пецо, 1964: 120; Вујадиновић, 2007: 80, 81).

Анализирана грађа указује, дакле, на то да је у мушком роду у потпуности стабилизован наставак *-има* за сва три падежа,¹⁵ док се код именица женског рода у дативу чува *-ам*, а у инструменталу *-ама* и *-ами* (само уз форму *братија*).

3.1.9. Очекивано, грађа указује на доследну употребу хипокористика мушких имена на *-о*, чија деклинација одговара промени именица мушког рода на консонант:¹⁶ *Иово* (У 1704, 12. 8); *иа кнезь проданъ магазиновић ово писа – бих молень од сва три-брата костадина комлена иова* (У 1704, 12. 8); *по[д] кућомъ попа ђура* (У 1714, 1. 9); *мато* вуковъ (О 1715); од-истога михаила *иова* (П 1715); *ђуро* симовъ станић (О 1751); од *иова* радонића (П 1763).

3.2. Заменичко-придевска промена

3.2.1. У генитиву једине мушког и средњег рода, као и у акузативу једине мушког рода најчешће се срећу народни наставци *-ога/-ега*: од *реченога* петка терзића (У 1714); од-истога михаила иова (П 1715); на-конат *горнега* писма (П 1747); у *преведрога* Принципа (ПИ 1749); милос имати пастира *нашега*, што ... (ПИ 1749); по-заповједи вашој и-*вашега* Писма (ПИ 1749); ... да-су доне и мадоне ѿ-свега-мога сиромаштва (О 1751); *истога* Луке (1757); на служби *преузвишенога* принципа (1757); половина *реченога* (1757); од иова радонића кмета *истога* манастира (П 1763); питанъ *вишереченога* оца (П 1773); з-допуштентъмъ *свога вишереченога* манастира (П 1773); у дружби *другога* Сцѣника (О 1775); до владаня *Мнетачкога* (О 1775); за-четвертога Прокаратора (П 1778).¹⁷

Књишки наставци регистровани су од средине 18. века и везују се за образовања у оквиру синтагми које реферишу о религиозном контексту, о представницима високе црквене хијерархије, о устаљеној етикецији и формулацијама приликом завршавања писама: Много времена има да нјесамъ Примио-*вашега* Писанія... (ПИ 1749); *вашега* добра желатель (ПИ 1749);

¹⁵ За разлику од ове ситуације, у језику једног писма из Зубаца из 1728. г. забележен је и наставак *-ом* у дативу множине именице *граничник* (граничником) (Младеновић, 1977: 279).

¹⁶ Иста ситуација потврђена је и у савременим говорима источне Херцеговине (Пецо, 1964: 129) и Каменара (Вујадиновић, 2007: 80).

¹⁷ У језику писама владике Данила забележена је слична ситуација (Младеновић, 1973: 145–146).

есхатокол); При-сем-же остаю-се вашего Благородія усерднїи добра желатель, и богомоляць Арсеній Игумень (ПИ 1750; есхатокол); в-вашего Благородія (ПИ 1750); в̄ пречестнѣишаго [...] оца 1775); и сл.

Интересантно је и писмо из 1750, у којем се уз исту именицу једном употребљава књишка, а други пут народна форма: ... точию од-нашего монастира (ПИ 1750), од-нашега монастира (ПИ 1750).

3.2.2. У генитиву једине заменичко-придевске промене женског рода употребљава се, готово доследно, народни наставак *-е*, без обзира на тематику и контекст: о-д-руге руке двије (П 1715); ...од гн̄а аршениа игумна монастира савине ове државе (П 1747, 3. 6); од-наше-Потребне Цркве Свете госпође (ПИ 1749); от-наше-убоге цркве (ПИ 1750); ћуро симовъ станић савине наодећи-се у постели болан ма ума добра и риечи здраве (О 1751); од цркве свете госпође (О 1751); код цркве свете госпође (1757); сваке године (1757); од Топле државе новске (П 1773); по закону стѣ Матере цркве восточнејеросалимске (П 1773).

Само је једном потврђен књишки (рускословенски) наставак *-ија* (в. Ремнёва и др., 1999: 54): и за помоћ Новія Цркве (П 1778).

3.2.3. У инструменталу једине средњег рода бележи се само наставак *-ијем*: с-овиємъ истинитиєм писмом (О 1751). У формама женског рода наставак је *-ом*: тако да-ие она власница моиом кућомъ (О 1751); с-нашомъ заклетвомъ (П 1773); и др.

3.2.4. У дативу/локативу једине мушког и средњег рода бележе се наставци *-оме* и *-ом*: ... на свакоме месту (У 1714); на истомъ винограду (У 1714); а у женском роду *-ој*: Топлои (1704); по-заповѣди вашој (ПИ 1749); По својои воли (ПИ 1750); препоручуем моиу душу [...] пресветои матери ристовои (О 1751); оставлам моиои жени мари и моиои невести анћи (О 1751); у-малои бутизи (П 1778).

Књишки наставак регистрован је само у једном примеру, тематски везаном за сферу религије: ...да-му-се На-сваку Годину, На-пресвѣтои Служби Божіеи, Сарандарима Поминають, имена, коя-се именуот у-овому писму (П 1778).

3.2.5. У генитиву множине мушког и средњег рода забележени су наставци *-ије* (најчешће) и *-ијех* (једном): а пак узе сувише свр овие цекина (У 1714, 1. 9); под облег моие добара (1747, 3. 6); од-истога михаила иова озгаръ ззватіе (П 1715); да-се ивормате у-оніе у-коие ви знате (ПИ 1749); како-е примиоу у-частније отаца (П 1763); кога-су-били послали како брата од-истога

манастира у церку прошлїе годища (П 1773); и удержати такве праведне узроке нашихъ сщѣникахъ (О 1775).

3.2.6. У акузативу множине мушког и женског рода забележен је само народни наставак -е: ...а-речене цекине да-му-и имамъ лиепо вратити (У 1714, 1. 9); изповиѣдам іа подписани како примих у мое руке (П 1747, 3. 6); наредити нѣгове-мале ствари (1757); и удержати такве-праведне узроке (О 1775); ѿбѣнено за више речене после (О 1775).

3.2.7. У инструменталу множине мушког рода регистрован је наставак -ијем: с-оңіемъ начинама с-коіемъ пристои (ПИ 1749).

3.2.8. У инструменталу једнине, генитиву, дативу, инструменталу и локативу множине уопштавају се, дакле, некадашњи наставци тврде заменичке промене, што одговара стању у говорима источне Херцеговине (Пецо, 1964: 137) и Каменара (Вујадиновић, 2007: 86–87).¹⁸

3.3. Компаратив и суперлатив

Књишке суперлативне форме (в. Ремнёва и др., 1999: 58–62) уочавају се, очекивано, уз имена црквених великодостојника и угледних званичника (нпр. часнѣиши оцѣ – П 1773), што потврђују и примери из контролног корпуса (светљејшега господина владике – У 1725; Предражајши мој господине – П 1725; Преподобњејши и словесњејши господине оче игумане – 1747; и сл.).

У стилски немаркираним контекстима форме компаратива и суперлатива су народне: ... за-ѿнога с-коіем-би било болѣ... (ПИ 1750); наипослѣдну (1757).¹⁹

3.4. Личне заменице

У највећем броју потврда форме личних заменица јесу народне: и-тако-су ѿни мене дозволи (ПИ 1749); у-писму мени ниесу донїели нища (ПИ 1749); међу нама (ПИ 1749); да-ѿѿи-се има наћи начин (О 1751); Молећи мене (1757); за нега (1757); Како-е мила вама ваша Корисъ тако-е и нама мило (ПИ 1749); за-нега (ПИ 1750).

¹⁸ Оваква ситуација забележена је и у језику једног писма из 1728. из Зубаца (Младеновић, 1977: 280).

¹⁹ На сличан однос у употреби компаративних и суперлативних форми указују и истраживања језика владике Данила (Младеновић, 1973: 151–152).

Забележена је и употреба енклитичке форме 2. лица множине у дативу *ви*: *шо сте у-ваше руке примили, шо-сам-ви* \wedge *у-руке даѡ* (ПИ 1749); *зато-сам-ви* и-препоручиѡ (ПИ 1749); и др.²⁰

Књишки облици (в. Ремнёва и др., 1999: 48) регистровани су у двама примерима: *ва-коемъ извѣстно разумѣсмо васа чертанаа в-немъ* (ПИ 1750); и *миръ хрѣтовъ буди с-вамѣ* (ПИ 1750).

3.5. Глаголи

3.5.1. *Инфинитив*. У грађи су посведочене форме и крњег и инфинитива на *-ти*:²¹ *...а-речене цекине даму-и имамъ лиепо вратити* (У 1714, 1. 9); *не-умиући онъ писатъ* (У 1714, 1. 9); и-свакъ-е Контен да-би могло то *бити* и свакъ обећава да-ће *дати* за-спензе ... (ПИ 1749); *хоће-ли Принципъ допуститъ* (ПИ 1749); *...да-ће Принципъ допуцитъ* (ПИ 1749);²² *изићи* (ПИ 1749); *доћи* (ПИ 1749); *доћъ* (ПИ 1749); *возити* (ПИ 1750); да-би [...] могаѡ-*Пристатъ* (ПИ 1750), да-море *иматъ* свою крѣпость (П 1778); и др.²³

3.5.2. *Презент*. У анализираној грађи готово се доследно употребљава наставак *-м* у 1. л. једнине презента: некасе зна п-о-воме писму али-ти шкриту како узе иа петко терзићъ савине у господина проигумна гаврила калућера савине на-бутигу цекина 35 велу тридесет-и и-петъ за-коему *даемъ* у реумъ мои виноград (У 1714, 1. 9); *...а-речене цекине да-му-и имамъ* лиепо вратити (У 1714, 1. 9); *изповиедам* іа подписани како примих... (П 1747, 3. 6); *вратим* (П 1747, 3. 6); *не-знамъ* (ПИ 1749); *нарећуиѡм* и *препоручуиѡм* (О 1751); *упишем* (1757), *ѡчитуемъ* (П 1778); и др.

Само је у једном случају забележена књишка форма (в. Ремнёва и др., 1999: 72), при чему треба нагласити да је реч о есхатоколу: При-сем-же *ѡстаю-се* вашѡѡ Благородія усердній добра желатель, и богомольць Арсеній Игуменъ (ПИ 1750).

²⁰ Иста ситуација забележена је и у језику владике Данила (Младеновић, 1973: 140) и источне Херцеговине (Пецо, 1964: 132). У језику Каменара среће се употреба паралелних форми *вам/ви* и сл. (Вујадиновић, 2007: 84).

²¹ Иста ситуација регистрована је и у говорима источне Херцеговине (Пецо, 1964: 159).

²² Аналошко ширење групе *шт*, добијене јотовањем, забележено је и у језику владике Данила (Младеновић, 1973: 163).

²³ У језику владике Данила, као и у савременим говорима Каменара доминантније су краће форме (Младеновић, 1973: 88; Вујадиновић, 2007: 88–89).

Форма *вѣлу*, типична за говоре источне Херцеговине (Пецо, 1964: 149) и Каменара (Вујадиновић, 2007: 91), такође је регистрована у грађи: нека-се зна п-о-вومه писму али-ти шкриту како узе иа петко терзићъ савине у господина проигумна гаврила калуђера савине на-бутигу цекина 35 вѣлу тридесет-и и-петъ... (У 1714); вѣлу (П 1747); и др.

У 3. л. јединице и множине чувају се народни наставци: ...што се-наоди на ћурћеву брду (У 1704, 12. 8); све што се ниово назива (П 1709, 14. 10); ... како говори горне писмо (П 1714, 1. 9); добро да-сезна... (П 1715); Много времена има... (ПИ 1749); ... што изискава... (ПИ 1749); и свакъ обећава да... (ПИ 1749); та-не-дава нико нища (ПИ 1749); истина-е да-сте Писали Свѣтлому гнѣ Капетанъ Вуковоу и-неговіемъ Сућамъ, вашимъ Колегамъ, да-поћу у-задаръ ... (ПИ 1749); да-не-море ова Стваръ изићи (ПИ 1749); не-бих радъ [...] да-ми реку²⁴ Братія (ПИ 1749); морете²⁵ (ПИ 1749, 1750); ...да-ми буду на помоћи (О 1751); да имаду уживати (1751); да имаиу исте две речене уживати (О 1751); заповіеда, одлучуе и нарећуе (1757); на-кое се дава (1757);²⁶ приме (1757); исповиѣда (П 1763); да имаду (О 1775); ужива-се (О 1775); дава-се (О 1775); како-се види у либру (П 1778); да-море иматъ своју крѣпость (П 1778); держи (П 1779).

Књишке форме (в. Ремнёва и др., 1999: 72–73) регистроване су само на једном месту, у тексту из 1778: ...да-му-се На-сваку Годину, На-пресвѣтѡи Служби Божіеи, Сарандарима Поминають, имена, која-се иментують у-овому писму (П 1778).

У 1. л. множине доследно су регистровани народни наставци: залагамо (У 1704); ...данима-се помагамо (У 1704); не-познавамо (ПИ 1750);²⁷ ... у-коем

²⁴ Ова је форма, поред *речу*, *рекну*, такође потврђена у говору источне Херцеговине (Пецо, 1964: 159), али не и у Каменарима (Вујадиновић, 2007: 91).

²⁵ Поред форми са *ж* у основи, у говорима источне Херцеговине такође се употребљава форма *морем* и сл. (Пецо, 1964: 15).

²⁶ Задржавање инфинитивне основе и у презенту код глагола на *-ава-* забележено је и у језику писама владике Данила (Младеновић, 1973: 161).

²⁷ Одсуство јотовања у презенту и његово грађење од инфинитивне основе код глагола *помагати* забележено је и у језику писама владике Данила (Младеновић, 1973: 162), а у говорима источне Херцеговине и Каменара то је уобичајена појава за глаголе на *-авати* (Пецо, 1964: 150; Вујадиновић, 2007: 91).

Сердачно жудимо щоби Премилостиви богъ даѡ... (ПИ 1750); не-хоѡемо (ПИ 1750); чинимо (П 1773); прїмамо (П 1778).²⁸

3.5.3. *Футур I и II*. Футур I гради се доследно од енклитичких облика помоћног глагола *хтети* у презенту и инфинитива: ... ће бити иоше подтписато... (П 1715); и свакъ ѡбећава даћедати за-спензе ... (ПИ 1749); ...коиа-ће-ми сачувати мою душу (О 1751); бити-ће подписато (О 1751); биће ово писмо подписато (1757); бити-ћеподписато су-два сиедока којем будем рећи ... (О 1751).

У анализираној грађи забележена је конструкција са глаголом *бити* у презенту и инфинитивом, у значењу футура 2: битиће подписато судва сиедока којем будем рећи ... да му буде виеровато (О 1751); ... кад-се-буде згодити нђгова смертъ да се нђгово тђло погребе... (1757); ...кое-се будеть служити свагда (П 1778).²⁹

3.5.4. *Перфекат*. Гради се искључиво са помоћним глаголом и партиципом претерита: ... що-нам е узео (У 1704, 12. 8); що сте у-ваше руке примили (ПИ 1749); Много времена има да нїесамъ-Примио вашего Писанїя, ниавиза никаква... (ПИ 1749); е имао (1757); примихъ иа [...] дуката биелие – 20 що-нам-и-еоставио покоини стриць ... (П 1715); како-е примио у-частније отаца (П 1763); кои-се преставїо (П 1778); и др.³⁰

3.5.5. *Аорист*. Посведочени примери указују на доследну употребу народних наставака у аористу: синови кнеза драгутина даше ћурћево брдо (П 1709); дасмо за цекина 40 (П 1709); даде ми више (У 1714).³¹

4. ЗАКЉУЧАК

Анализирани текстови указују на доминантну употребу народног језика све до средине 18. века, уз ретке црте из вишег стила (попут форми суперлатива, потврђених само у контролном корпусу). Тек од 1749. г. у појединим документима уочавају се приметнији књишки наноси и везују се за образовања у оквиру синтагми које реферишу о религиозном контексту, о представницима високе црквене хијерархије, о угледним званичницима, о

²⁸ На сличну ситуацију у погледу грађења презента указују и истраживања језика владике Данила (Младеновић, 1973: 153).

²⁹ Наведена конструкција, поред форме презента са префиксом *уз-*, забележена је и у језику владике Данила (Младеновић, 1973: 158–159).

³⁰ На исту ситуацију указује и језик владике Данила (Младеновић, 1973: 159).

³¹ Иста је ситуација и у језику владике Данила (Младеновић, 1973: 154).

устаљеној етикецији и формулацијама у есхатоколу писама. Будући да је у питању морфолошки ниво, у највећем броју случајева немогуће је идентификовати редакцију (српску или руску). Ретки примери ипак указују на рускословенски језик (и за помоћ Новія Цркве; П 1778), а такву ситуацију потврђују и ранија истраживања фонолошког система, реализована на истој грађи (в. Бјелаковић, 2018).

Поједини регионализми, типични за савремене говоре овог краја, регистровани су и у анализираним текстовима (нпр. уопштавање наставака из некадашње тврде заменичке промене у инструменталу једнине, генитиву, дативу, инструменталу и локативу множине придевско-заменичке промене; употреба форми *вељу, морем*; хипокористици на *-о*; уопштавање инфинитивне основе у презенту код појединих глагола).

Иако анализа фонолошке структуре истих докумената (в. Бјелаковић, 2018) указује на сличну ситуацију у погледу појаве рускословенских црта, те зависности употребе књишких форми од социјалне стратификације учесника у кореспонденцији, као и тематике појединих домена докумената – тек ће наредна исцрпнија истраживања пословно-правних текстова Срба 18. века у потпуности осветлити питања језика у њима.

Isidora G. Bjelaković

NOTES ON THE MORPHOLOGICAL STRUCTURE OF THE DOCUMENTS IN THE ARCHIVE OF THE SAVINA MANASTERY (18th CENTURY)

Summary

This paper analyzes the morphological structure in the language of documents stored in the Archive of the Savina Monastery, which date back to the eighteenth century and were written either at the monastery or in its surroundings. The study was conducted in order to observe when they were penetrated by Russian Church Slavonic morphological characteristics. Particular attention is paid to individual, regional features typical of Northwest Boka and the wider region of eastern Herzegovina.

The analysis indicates that the influence of Russian Church Slavonic as well as the preservation of Serbian Church Slavonic morphological characteristics began in the mid-eighteenth century. It seems it was conditioned by the social status of the participants in the correspondences as well as by the thematic areas in a particular text. Some regionalisms that were typical of contemporary speech in this region were also recorded in these texts.

Key words: archive of Savina Monastery, 18th century, Serbian language, morphology.

ЛИТЕРАТУРА

- Албин, А. (1968). *Језик новина Стефана Новаковића (1792–1794)*. Нови Сад: Матица српска.
- Бјелаковић, И. (2018). Напомене о фонолошкој структури докумената Архива манастира Савина (18. век). *Доситејев врт*, VI/6, У штампи.
- Вујадиновић, Н. (2007). *Говор Каменара*. Београд: Научно друштво за неговање и проучавање српског језика. Серија IV. Број 4.
- Јерковић, Ј. (1972). *Језик Јакова Игњатовића*. Нови Сад: Матица српска.
- Јерковић, Ј. (1976). *Језик Богобоја Атанацковића*. Нови Сад: Матица српска.
- Кашић, Ј. (1968). *Језик Милована Видаковића*. Нови Сад: Матица српска.
- Комар, Г. Ж. (2009). *Бока Которска. Тирилски споменици 17. 18. и 19. вијека (ActaSerbica)*. Мјешовита грађа (1608–1917). Архив града Херцег-Новог, Архив манастира Савине, Приватне збирке Боке, Херцег-Нови.
- Милановић, А. (2014). *Језик Јована Суботића*. Београд: Филолошки факултет.
- Младеновић, А. (1964). *О народном језику Јована Рајића*. Нови Сад: Матица српска.
- Младеновић, А. (1969). Однос између домаћих и рускословенских елемената у књижевном језику код Срба пре његове Вуковске стандардизације. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*, XII, 43–53.
- Младеновић, А. (1972). Језик трију цеклинских писама из друге половине 18. вијека. *Зборник за језик и књижевност*, 1, 45–58.
- Младеновић, А. (1973). *Језик владике Данила*. Нови Сад: Матица српска, 1973.
- Младеновић, А. (1977). Филолошки коментар уз једно писмо из Херцеговине упућено Дубровнику 1728. године. *Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine. Posebna izdanja. Knjiga XXXIV. Odeljenje društvenih nauka*. Сарајево. Књига 6, 273–283.
- Младеновић, А. (1987). Карактер језика неких писама будимског епископа и карловачког митрополита Вићентија Поповића из првих деценија XVIII века. *Сентандрејски зборник*, 1, 225–236.
- Младеновић, А. (1992). Језик трију сентандрејских писама из првих деценија XVIII века. *Сентандрејски зборник*, 2, 137–148.
- Нуорлуото, Ј. (2017). *Језик Јована Стејића. Допринос историји стандардног језика код Срба*, Едиција *Студије о Србима*. Београд – Нови Сад: Вукова задужбина – Завод за уџбенике – Матица српска.
- Пецо, А. (1964). *Говор источне Херцеговине*. Српски дијалектолошки зборник. Књига XIV. Београд: Институт за српскохрватски језик, 1–200.

- Ремнёва, М. Л. и др. (1999). *Церковнославјанский язык*. Москва: Издательство Московского университета.
- Стојановић, Ј. (2011а). Континуанти старог полугласника у Паштровским исправама. *Научни састанак слависта у Вукове дане*, 40/1, 263–278.
- Стојановић, Ј. (2011б). Морфолошке карактеристике генитива и локатива множине у Паштровским исправама: 16–19. вијек. *Српски језик, књижевност, уметност: зборник радова са V међународног научног скупа*. Књижевни (стандардни) језик и језик књижевности. Крагујевац. Књига 1, 371–385.
- Стојановић, Ј. (2012). Употреба предлошкопадежних конструкција с акузативом – локативом и инструменталом у значењу просторних односа у Паштровским исправама (16–19. вијек). Пале: Филозофски факултет. *Наука и идентитет: филолошке науке*. М. Ковачевић (ур.), 229–244.
- Суботић, Љ. (1989). *Језик Јована Хаџића*. Нови Сад: Матица српска.
- Суботић, Љ. (2004). Из историје књижевног језика: „питање језика”. *Предавања из историје језика*. Нови Сад: Филозофски факултет, 142–191.
- Херити, П. (1983). *Књижевни језик Емануила Јанковића*. Нови Сад: Матица српска.

*

- Куна, Н. (1970). *Језичке карактеристике књижевних дела Доситеја Обрадовића*. Сарајево: Академија наука и умјетности Босне и Херцеговине, Одјелjenje историјско-филолошких наука. Књига 21. Дјела XXXVI.